

Aušra KAMINSKAITĖ

IDĖJA LIETUVAI: RADIKALIAI ATVIRA KRITIKA

Bet kurios srities profesionalūs kritikai paprastai analizuoja savo lauko reiškinius, prisiimdami stebėtojų iš šalies atsakomybes.

Galbūt todėl kritiško žvilgsnio į pačią kritiką Lietuvoje iki šiol trūksta – pernelyg mažai žmonių, gebančių iš šalies profesionaliai įvertinti kritikos reiškinį. Komentarų apie menų kritikos situaciją socialiniuose tinkluose bei privačiuose pokalbiuose apstu, tačiau rimtesnių analizių, juo labiau – konkrečių sprendimų pasitaiko gana retai. Teatro kritikė Aušra KAMINSKAITĖ nagrinėja prielaidas išvada ir iškeltas hipotezes ir svarsto apie du (ne kritikų!) sukurtus metodus, galinčius padėti žmonėms mokytis kritikuoti ir pratintis priimti kritiką, kuri kiekvienam neišvengiamai kelia neigiamas emocijas.

„Bridgewater Associates“ – stambiausia pasaulyje apribotos rizikos fondų valdytoja, kurios galioje cirkuliuoja apie 60 milijardų JAV dolerių. Priešingai nei dauguma tokio tipo fondų, paprastai dirbančių su išskirtinai turtingais privačiais klientais, minima įmonė aptarnauja tik institucijas. Taip pat apie 1100 darbuotojų turinti „Bridgewater Associates“ yra vienintelė įmonė, privalomai taikanti kraštutinio atvirumo (*radical transparency*) praktiką. Kitaip sakant, visi darbuotojai privalo vieni kitiems atvirai rėžti kritiką – net jei pokalbis vyksta tarp ką tik koledžą baigusio jaunuolio ir įmonės vadovo Ray’jaus Dalio.

Kraštutinio atvirumo esmė – išmokti atvirai (ir pagrįstai) sakyti, ką galvoji apie kolegos darbą, ir pačiam priimti ne-nuglaistytą kritiką. Šis metodas neteigia, jog kiekvienas kritikuojantis yra teisus – tai sudėtingesnė, algoritmais paremta sistema, pirmiausia leidžianti komentuojančiam suprasti, kad jo nuomonė tėra viena iš daugelio skirtingas patirtis turinčių žmonių nuomonių ir ne mažiau svarbi nei bet kurio kito. Tokiame kontekste paraleliai stiprėja vertinamo žmogaus sąmoningumas – kraštutinis atvirumas pamažu padeda įsisąmoninti, jog darbus ir idėjas aplinkiniai suvokia skirtingai. Viena siekiamybių – padėti žmogui suvokti savo stipriuosius bruožus ir silpnynes, suteikiant jam galimybę stebėti, kaip kolegos vertina ir pagrindžia savo nuomonę jo veiklos atžvilgiu. Šis darbuotojų sąmonės virsmas, anot įmonės vadovo Dalio, yra vienas sunkiausių etapų siekiant sėkmingai įgyvendinti planus.

Įmonėse, priešingai nei mene, tokių metodų naudą ir žalą įvertinti nesudėtinga. Radikalaus atvirumo veiksmingumą grindžia penkta „Bridgewater Associates“ vieta sėkmingiausių privačių JAV įmonių sąrašė. Vienu įmonės tikslų vadovas įvardija darbą dėl bendrų rezultatų ir prasmingų santykių tarp kolegų palaikymą. Skamba gražiai, universaliai ir drauge utopiškai, tačiau įmonė teigia iš tiesų besivadovaujanti šiais principais. Vis dėlto kelias link to grįstas procesais, kurie iš šalies gali atrodyti nemalonūs ir nepriimtini. Radikalus atvirumas – tai priemonė, padedanti giliau apsisvarstyti savo paties

AN IDEA FOR LITHUANIA: RADICALLY OPEN CRITICISM

When analysing the content of their fields, professional critics from any discipline usually assume the role of an outside observer. Maybe this is why in Lithuania we have so little criticism of how we criticise, we have too few people who are capable of professional criticism of our own criticism and how we do it. We have plenty of comments about the issue of criticism on social networks and in private conversations; however, more serious analyses, and even rigorous solutions, come up much less frequently. The theatre critic Aušra KAMINSKAITĖ analyses the conclusions and hypotheses raised by these debates, and contemplates two new methods (not created by critics!) which can help to teach people to criticise and accept criticism, which is inevitably unpleasant for anyone who receives it.

gebėjimus ir suvokti, kaip tai, ką darai, siejasi su tuo, ką manai daręs, ir kaip tavo veiksmai koreliuoja su aplinka.

Taikant radikalaus atvirumo metodą, vienodai svarbūs tiek teigiami, tiek neigiami veiklos vertinimai. Tačiau neverta nė sakyti, kad kritikuojantis žvilgsnis yra šio metodo darbo pagrindas – svarbiausia yra išmokti nuosirdžiai ir nieko neslepiančiam sakyti, ką galvoji, o gavus kritiką įprasti ištraukti iš to naudos sau. Abi pozicijos – kritikuojančiojo ir kritikuojamojo – nepaprastai sudėtingos, nes žemina žmogaus *ego* – niekam nemalonu girdėti, kad jo veikla daro neigiamą įspūdį, ir lygiai taip pat dauguma nenori sukelti nemalonių jausmų aplinkiniams, nes tai neša grėsmę dėl to patiems būti atstumtiems.

Išgirdus sėkmės istoriją tuoj pat norisi primesti metodą kitoms, sau aktualioms sritims. O kas gali būti entuziastingesnis radikalaus atvirumo šalininkas, jei ne kritikas? Žmogus, kuris, anot daugybės kitų (skaitančių ir neskaitančių kritikos), turėtų pasakyti visą tiesą, kokia ji iš tikrųjų yra. Pastaroji visuomet ta pati: nėra vienos tiesos, yra tik skirtingų žmonių nuomonės, atsiremiančios į asmeninį išsilavinimą, patirtį, charakterį ir daugybę kitų kategorijų. Kitaip sakant, nors ir koks profesionalus būtų kritikas, jis visuomet konstatuoja ne teisybę, bet savo poziciją ir sampratą. Profesionalumas ryškėja techninėse pastabose (leidžiančiose kūrėjams suvokti, kodėl kai kurie sprendimai žiūrovams neatrodo paveikūs), taip pat konteksto pritaikyme, aistringame tone bei pagauliame, tvarkingame rašymo stiliuje, jei kritika užrašyta, o ne žodinė. Idealiu atveju profesionalus kritikas į savo tekstus integruoja pakankamai žinių ir taip „užkabina“ savo stiliumi bei pasirinktais žodžiais, jog skaitytojas geba ištraukti pakankamai naudingos informacijos, kad ir kokioje pozicijoje pats būtų – kūrinių žinančio ar nežinančio žiūrovo, menininko, darbo kūrėjo *etc.* Nereikia nė sakyti, jog daug kas priklauso ir nuo skaitytojo imlumo, atvirumo, išsilavinimo.

Taigi profesionali kritika pirmiausia remiasi į asmeninę nuomonę ir nepretenduoja nei į visišką objektyvumą, nei

juo labiau į vienatinę tiesą. Knygos „Kaip rašyti apie šiuolaikinį meną“ autorė Gilda Williams teigia: „Recenzento žvilgsnis nepretenduoja tapti vieninteliu įteisintu požiūriu“. Šios sampratos pakanka prielaidai, kad radikalaus atvirumo metodas galėtų padėti kritikams atsipalaiduoti ir pajusti daugiau malonumo rašant tekstus. Beveik prieš metus publikuotame tekste „Kritikai emigrantai“ minėjau, jog tarp labiausiai pasigendamų dalykų Lietuvos scenos menų kritikų tekstuose patys kritikai dažniausiai mini rašymo džiaugsmą ar aistrą. Tai lemia įvairūs veiksniai, tarp kurių ne vienas kritikas greičiausiai įvardytų ir savicenzūrą, atsirandančią ne vien dėl pagarbos menininkui, bet ir dėl jau minėtos baimės būti atstumtam už atvirai išreikštą kritiką. Štai čia ir gali padėti radikalus atvirumas, pratinantis konstruktyviai, struktūruotai išsakyti savo nuomonę apie bet kokio statuso kolegos darbą ir pačiam išklaudyti kritiką, atrandant joje naudingų idėjų. Galbūt tai ištaisytų rimtą spragą kritikų išsilavinime – padėtų praktiškai suvokti, ką reiškia patirti kritiką savo darbo atžvilgiu, ir leistų pastebėti, kokie kritikos išsakymo / užrašymo būdai veikia skatinamai, o kokie paprasčiausiai įžeidžia.

Dar įdomiau būtų pritaikyti radikalų atvirumą kritikų ir menininkų komandoje. Pastarieji turėtų progą „atkeršyti“ kritikams už visus blogus žodžius ir negebėjimą suprasti jų darbų, taip pat gautų galimybę praktiškai suvokti, ką reiškia viešai vertinti konkretaus žmogaus ar žmonių darbą, kūrybą,

ieškant tam adekvačių, objektyvių argumentų. Svarbus tokios praktikos privalumas – bendras susitarimas, kad kiekvienas turi teisę ir pareigą pasakyti savo nuomonę. Gali būti, kad viena kritikų ir menininkų baimės kalbėtis apie savo profesines veiklas priešasčių yra pradinio susitarimo stygius – užuot *a priori* pripažinus kiekvienam jo pasirinktos veiklos teises, neretai pradeda kvestionuoti, ar menininkas kritikas apskritai turi teisę daryti tai, ką daro. Galbūt tai lemia nepasitikėjimas savimi – negebu adekvačiai priimti informacijos, todėl pažeminu jos autorių ir taip pasijaučiu svarbesnis, protingesnis, vertesnis. O gal kada iš autoritetingos asmenybės teko išgirsti tokių išminties perlų kaip „nieko jie nesupranta“, „jie neišsipildė“, „jie nori tik dėmesio“, „jūs žinot geriau nei jie“. Šis skirstymas į „mes“ ir „jie“ yra akmenys, iš kurių daugybę metų tarp menininkų ir kritikų statomos barikados. Žmonės mėgsta konkretumą, dauguma nori žinoti savo priešus ir draugus, tad kas gali būti lengviau nei juos paskirstyti pagal profesijas, pažiūras, lytį ar bet ką kita? Vis dėlto tokios kategorizacijos paprastai nieko nepasako nei apie žmogaus charakterį, nei apie jo vertybes. Ir tai labai nepalanki žinia mėgstantiems demonstruoti savo statusą – pasirodo, tokios „sparnuotos“ frazės kaip „kritikai manęs niekada nesupranta, bet aš ne jiems statau spektaklius“ ir „šitos knygos tai menininkai tikrai neskaitys – nei jiems įdomu, nei jie supranta“ geriau skamba nei atitinka realybę.

Scenos meno kritikų asociacijos nariai susitikime Vėžiakojų dvare. 2019, rugpjūčio 22 d. Monikos JAŠINSKAITĖS nuotrauka

„Bridgewater Associates“ įmonės darbuotojai turi suvokti, kad šis radikalaus atvirumo metodas skirtas ne nuoskaudoms išlieti, bet stiprinti įmonę ir greičiau bei efektyviau siekti bendrų tikslų. Ar ši situacija labai skiriasi nuo kritikų ir menininkų, kurių daugumos tikslas yra stiprus menas ir mąstanti visuomenė? Žinoma, klausimas retorinis. Ir jei kada nors Lietuvoje būtų nutarta pasinaudoti šiuo būdu, pirmas svarbus žingsnis būtų rasti puikų moderatorių, metodo specialistą, kuris elitinių profesijų atstovams neleistų grįžti į statusų kovą ir kreiptų komentarus bendro tikslo linkme.

Radikalaus atvirumo sąvoka skamba kaip kraštutinitumas, todėl jį taikant svarbu tiksliai suvokti, ko tuo siekiama. Kritikų ir menininkų atveju tai galėtų sumažinti įtampą. Kritikų bendruomenėje tai ugdytų supratimą apie kritikos poveikį ir pratintų tikslingiau jį kurti. Ar radikalus atvirumas yra vienintelė priemonė to siekti? Tai rizikingas, bet sėkmės atveju greitai veikiantis būdas, o efektyvumas sprendžiant kritikos problemas Lietuvoje gyvybiškai svarbus. Šiuo metu šalyje scenos menų kritika neturi stiprių autoritetų, yra pavargusi tiek nuo meno reiškinių, tiek nuo savęs. Prošvaistės – keletas skirtingų kartų žmonių, bandančių palaikyti kritikos reiškinio egzistavimą reguliariai publikuojant recenzijas ar komentarus. Galima laukti genijų, galima kiekvienam asmeniškai tobulintis ir rodyti pavyzdį. Dar galima paprašyti pagalbos iš šalies – ir nebūtinai renkantis kraštutinius metodus. Juolab kad pagalba jau pasirūpinta, o kritikams tereikia skirti laiko ja pasinaudoti.

Lietuvos šokio informacijos centras (LŠIC) prieš pat 2019 metų „Naujajį Baltijos šokį“ antrą kartą surengė brito Busho Hartsorno seminarą apie tai, kaip tinkamai pateikti savo atsiliepimą apie kito žmogaus veiklą ir kaip pačiam priimti įvairaus turinio atsiliepimus. Atsiliepimai (angl. *feedback*) ir kritika nėra tapatūs dalykai, tad čia nebuvo mokoma vertinti „objektyviai“. Seminaro tikslas – mokytis pasakyti savo nuomonę taip, kad ji būtų išgirsta ir turėtų teigiamų pasekmių, ir pačiam išklausyti kito nuomonę taip, kad gebėtum išgirsti, ką žmogus iš tiesų turi omenyje, bei pasirinkti sau naudingą informaciją. Hartsorno taikomas metodas, paremtas Liz Lerman kritiško atsako procesu (*critical response process*), remiasi keturių žingsnių principu: (1) komentatorius pasako ką nors teigiamo apie kūrėjo darbą, (2) kūrėjas užduoda komentato-

riui klausimą, į kurį pastarasis atsako ir (3) užduoda klausimą kūrėjui, o galiausiai (4) komentatorius, atsiklausęs, ar kūrėjas norėtų išgirsti jo nuomonę, ją pasako.

Pastarasis metodas, tikėtina, daugumai atrodytų prieinamesnis nei radikalus atvirumas – atsargus pozicijos pateikimas kelia mažiau streso tiek kalbančiam, tiek priimančiam pusei, leidžia laikyti atstumą tarp skirtingų patirčių ir statusų žmonių, o svarbiausia – kiekvienai kritiškai pastabai pritaikoma ilga įžanga, įvertinanti kūrėjo pastangas ir deklaruojanti komentatoriaus norą kalbėtis, ne vien išdėstyti savo įspūdžius. Tokių – kaip ir radikalaus atvirumo – treniruočių metu reikalingas abipusis susitarimas: du žmonės žino savo vaidmenis ir užduotis, kuriuos atlikdami gali išdėstyti savo poziciją ir / ar pasitiksinti, kaip veikia abejonių keliantys kūrinio elementai. Bet čia neegzistuoja atvirumo susitarimas – kiekvienas dalyvis turi asmeniškai nuspręsti, kiek jis pats sau leis kalbėti nuoširdžiai. Kitas dalykas – didesnis dėmesys šiame metode skiriamas atsiliepimo formulavimui, bet ne jo priėmimui. Todėl gimsta pernelyg vienpusiško metodo įspūdis – neskiriant pakankamai dėmesio žmonių gebėjimui priimti informaciją, pokalbio partneriu tenka pasirūpinti pačiam atsiliepimo formuluotojui, kuris dažnai pasirinks partnerio ramybę, o ne galimybę atvirai pasisakyti. Atvirumas nėra slopinamas sąmoningai – jis tiesiog nėra taip skatinamas, kaip poreikis pateikti informaciją atsargiai ir apgalvotai.

Todėl galiausiai kyla mintis, kad Hartsorno pasirinktą metodą geriausia taikyti jau praėjus radikalaus atvirumo mokymus. Jei kiekvienas, kurio veikloje atsiliepimai ir kritika užima svarbią vietą, pirmiausia nuoširdžiai suvoktų, kodėl svarbu sakyti ir klausyti asmeninių nuomonių, arba tiesiog prie jų priprastų, pokalbiais ir apylankomis grįstuose mokymuose iškiltų naujų iššūkių. Hartsorno seminare Vilniuje susiklostė įdomi situacija: žmonės išties tapo atviresni, tik ne atsiliepdami apie aplinkinių darbus, o kalbėdami apie nesaugumo jausmą ir nepasitikėjimą savo gebėjimu kurti. Šis terapijos momentas iš principo reikalingas, tačiau taikant metodą, kurio tikslas – išmokyti sakyti ir priimti atsiliepimus gali tapti rimtu stabdžiu pačiame pirmame žingsnyje. Matant kūrinio autoriaus baimes ir poreikį gauti paskatinimą veikti, daryti, dirbti, neatsižvelgiant į nieką, atsiliepimai netenka prasmės – akivaizdu, kad kūrėjui (turimas omeny kiekvienas savo kūrybą pristatantis žmogus – nebūtinai menininkas) šiuo metu reikia didelio palaikymo, o ne daugiau ar mažiau konstruktyvių atsiliepimų. Ir toliau viskas remiasi į komentuojančiojo sąžinę – leis ar neleis jis sau suabejoti kūrinio atlikimu ir prasme, nuliūdins kūrėją ar pradžiugins (galbūt) pusiau melaginga nuomone?

Radikalaus atvirumo ir Hartsorno pasirinkto metodo jungtis galėtų tapti naudinga injekcija Lietuvos teatro praktikos ir teorijos mokykloms – greta būtiniausių profesinių žinių žmonėms būtų suteikta galimybė mokytis adekvačiau suvokti kritikos reiškinį – kaip tai veikia aplinkinius (pirmiausia – pačius kritikus), kokie būdai priimtinesni visuomenėje, kurioje ketini dirbti, kaip suvokti tikslingiausią priėjimo prie kūrinio autoriaus būdą, jei jau buvai paklaustas nuomonės, galiausiai – kaip susitaikyti su tuo, kad nuomonė yra individuali ir kiekvienas turi teisę ją turėti, sakyti, keisti. Ir kiekvienas gali išmokyti pasinaudoti kito nuomone, kad ir kokia nemaloni ji galėtų pasirodyti iš pirmo... garso.

Aušra KAMINSKAITĖ

Busho Hartshorno seminaras Menų spaustuvės Studijoje III.
Laimos SERVAITĖS nuotrauka

Choreografė, šokėja Greta Grinevičiūtė ir šokio kritikė Ingrida Gerbutavičiūtė. 2019, gegužės 7. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka